

Dintre istoricii români, V. Pârvan a dat loc poate la cele mai vii comentarii despre condiția însăși a istoricului¹. Faptul se explică mai ales prin complexitatea demersurilor sale, anevoie de circumscris cu strictete la un domeniu și atingând adesea zona inefabilă a artei. Înainte ca prezența la Academie să-l oblige oarecum la transcenderea discursului tradițional, el a dat semne că nu se poate limita la acel tip de discurs. Îndemnuri în acest sens i-au venit pe mai multe căi.

Sub impact pozitivist, Pârvan scria în 1903 un eseu despre *Rolul monografiilor în studiile istorice*,² după ce se ocupase de ipostazele travaliului istoriografic³ și de critica istorică⁴, iar în acel eseu el afirma că „rostul și cel de pe urmă scop al istoriei e restabilirea adevărului în ce privește faptele omenesti din cele mai vechi timpuri și pînă azi. E o știință de reconstituire a celor ce au pierit ca organisme vii și de la care nu ne-au rămas decît resturi sau măturii, pe baza cărora să putem induce la adevărata lor ființă. O carte de istorie, deci, adăuga tinărul învățat, va fi înainte de toate o încercare de a reface, cu ajutorul *celor rămase de la bătrîni, viața și faptele lor*”. Pasajul citat e caracteristic pentru emergența viziunii sale istorice, infiripată la întretăierea discursului pozitivist, menit *a reconstitui*, cu elanul reflexiv al unui gînditor ce nu se limita să facă „toaleta” faptelor, căutîndu-le mereu sensul, „adevărata ființă” ce stă la sorgintea istoriei. Să spunem numai decît că în capul aceluia studiu despre monografii, Pârvan a pus un *motto* din Fustel de Coulanges⁵, care enunță totodată interesul pentru restituția factologică și pentru căutarea sensului vieții, pentru analiza ce reclamă îndeung atenția istoricului și sinteza spre care acesta tinde mereu, fără să o poată obține însă decît după multe strădăanii analitice. Primul element din acel pasaj, care ne reține luarea-aminte, e definiția a istoriei ca o disciplină anevoioasă („science difficile”), al cărei obiect e „nesfîșit de complex”. Al doilea, afin cu organicismul carecum la modă, definea societatea ca „un corp, a cărui armonie și unitate” nu se pot percepe decît prin studiul sistematic al părților componente. De vede primatul analizei și justificarea demersului monografic. Abia la urmă se pot aștepta considerații de ansamblu. „Pentru o zi de sinteză trebuiec ani de analiză”. E o sentință demnă de a fi pusă pe frontispiciul oricărei opere de istorie bine gîndită și o putem revendica, desigur, pentru aceea a lui Pârvan însuși. O bună relație între analiză și sinteză, ce alta își poate dori un istoric preocupat de restituția corectă a trecutului? Pentru Pârvan, ca și pentru Fustel de Coulanges sau pentru marele său dascăl N. Iorga,

¹ Cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iași, 1974; *Vasile Pârvan, biobibliografie*, București, 1975; *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, 1983.

² Luceafărul, III, 6 (15.III.1904), p. 132—135.

³ V. Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, p. 59—64.

⁴ *Ibidem*, p. 65—68.

⁵ Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*, I, Paris, 1875, p. 4.

aceasta însemna efort de reconstituire a *vieții* celor deja ajunși *ad patres*. Iar cunoașterea *vieții* presupune nu numai studiul vestigiilor ei, ci deopotrivă empatie, identificare în suferință și bucurie cu înaintașii. O „scară genetică” leagă, după expresia lui Pârvan⁶, nivelul analizei de cel al sintezei, ultimul neputînd fi atins decît ca fragment de istorie universală sau ca filosofie a istoriei⁷, această din urmă treaptă a înțelegerii fiind în ansamblu greu accesibilă.

Este de observat că de la primele manifestări Pârvan s-a situat pe linia mare a reflecției de elan metafizic, după cum se poate vedea chiar din „exercițiul” întreprins ca elev la Liceul Clasic din Birlad, cînd s-a ocupat de Bălcescu și de *Cîntarea României*⁸. însă mai cu seamă din articolele de caracter teoretic-metodologic publicate în *Voința națională*, *Luceafărul*, *Viața românească* în timpul studiilor.

Comentînd pentru un public mai larg treptele împlinirii istoriografice (*Adunători de izvoare, istorici și filosofi*, 1903)⁹, tînărul Pârvan o făcea pentru a deosebi didactic între fazele respective, dar mai ales pentru a sugera o relație organică între ele. Căci „trebuie să fii istoric pentru ca să fii bun adunător de izvoare, iar pentru a fi istoric trebuie să fii un adine cunoscător al faptelor și gîndurilor omenesci, pe care să le știi explica și cîntări după adevărata lor valoare, să fii — dacă e să punem termenul — însuși un filosof, în înțelesul serios și înalt al acestui cuvînt¹⁰.

El limpede că Pârvan se mișca atunci între pozitivismul intruchipat de I. Bogdan și D. Onciul, spre exemplu, și avînturile teoretizante ale lui N. Iorga, ai cărui maestri, Ranke și Lamprecht, sînt de altfel pomeniți ca modele în domeniu¹¹, opuse „istoricilor de sută”, diletanților, cîr-pacilor¹². Față de breasla întregă, destul de numeroasă, el visa „o cen-turie, o sfîntă centurie” de istorici adevărați¹³, adică bucurîndu-se de acces la sfera ideilor și capabili a instila un spirit filosofic operei, așa cum făcuse, cu două secole în urmă, un Leibniz, în care Pârvan vedea o sin-teză a celor trei dimensiuni istoriografice¹⁴. Nu este exclus ca de la au-torul *Monadologiei* să fi înțeles el marea nevoie de *armonie* a spiritului nostru, armonie pe care un istoric nu e mai puțin ispitit să o caute în realitatea studiabilă. Se poate spune că *armonia* era una din obsesiile lui cele mai persistente. Avea chiar de gînd (însă nu cunoaștem textul) să scrie un eseu despre *Estetism și istorie*, spre a pune în valoare dimen-siunea artistică a discursului respectiv¹⁵. Această presupunere nu poate surprinde la un elev al lui N. Iorga sau Wilhelm von Willamowitz —

⁶ V. Pârvan, *Scrieri*, p. 74.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Idem, *N. Bălcescu : Cîntarea României*, Manuscriptum, 5, 1974, 3, p. 133--139.

⁹ Idem, *Scrieri*, p. 59—64.

¹⁰ *Ibidem*, p. 64.

¹¹ *Ibidem*, p. 62.

¹² *Ibidem*, p. 60, 61.

¹³ *Ibidem*, p. 61.

¹⁴ *Ibidem*, p. 60.

¹⁵ *Ibidem* p. 638—657.

Moellendorf, care era totodată și un admirator al lui Renan. Rădăcinile ei sînt însă mai vechi, datînd din anii studiilor medii.

Cel care, „debutase” evocîndu-l pe Bălcescu¹⁶, trebuia să-și aducă aminte, fără îndoială, de memorabila sentință a înaintașului său : „Oamenii întii cîntă, pe urmă scriu. Cei dintii istorici au fost poeți”¹⁷. Sînt cuvintele cu care Bălcescu își începea, la 1845, disertația despre *izvoarele istorice*. Se poate crede că ele l-au impresionat pe Pârvan, a cărui afinitate caracterologică și intelectuală cu marele-i predecesor e certă. O recunoaștem în multe reflecții diseminat în operă și mai cu seamă în acele splendide *Memoriale*, unde atîtea idei și inflexiuni expresive din opera lui Bălcescu se regăsesc fără să distoneze. *Cîntarea României*, atribuită acestuia, îi părea un fel de recapitulare poetică a istoriei noastre¹⁸, un exorcism plin de avînt, în care istoria și arta se îngemănau în egală măsură. „Norod nemîngîiet”, așa citim în primul verset din acea poemă¹⁹, care în ansamblu nu e decît un fel de a mîngîia neamul acesta. Față de atîtea mizerii actuale, descrise cu har, vechile isprăvi din trecut apăreau ca o promisiune de resurrecție, fiindcă ceea ce a fost mai poate fi în istorie, iar istoria însăși implică, în viziunea romanticilor, o funcție consolatoare²⁰. Natura, cetățile, marile figuri militante care au asigurat un timp supraviețuirea neamului, totul apare acolo spre a stimula memoria colectivă și a înlesni palingenczia. Întîlnirea lui Pârvan, timpurie, cu un asemenea text nu putea rămîne fără urmări. Nu numai scrisul său, adesea poetic, aduce aminte de acea întîlnire fatidică, dar și sensul exercizant, consolator al istoriei ca discurs asupra demnității umane. Un fîc escatologic („Furtuna mîntuirii strașnică are să fie...”) ²¹ se degajă din paginile sale, nu o dată în ritmul cu care se desprinsese prin *Cîntarea României*. „Deci timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe ceriu... pămîntul s-a clătinat de bucurie... blestemul înfricoșat s-a auzit despre apus... și toate popoarele s-au deșteptat”²². Era rîndul nostru, al românilor, să intrăm în marea cadență a lumii libere.

Nimic nu putea fi mai stimulatîv, sub acest unghi, decît gîndul stingerii inexorabile, atît de prezent în versetele poemei, dar și la un Gottfried Keller, scriitor elvețian, din ale cărui *Züricher Novellen* (1878) istoricul nostru reținea (1906) acest pasaj semnificativ²³ : „Precum i se cade omului în floarea vîrstei să se gîndească din cînd în cînd la moarte, tot așa poate el să privească în ceasuri de contemplare la sfîrșitul sigur al patriei sale, pentru ca astfel cu atît mai adînc să iubească prezentul ei; căci totul e trecător și supus schimbării pe pămînt. Sau, poate, n-au pierit națiuni cu mult mai mari decît sîntem noi? Nu. Un popor care știe că odată nu va mai fi își folosește zilele cu atît mai activ, trăiește cu atît mai mult și lasă o glorioasă amintire; căci el nu-și va acorda nici o odîhnă pînă ce nu va fi scos la lumină și pus în aplicare toate facultă-

¹⁶ *Ibidem*, p. 638—657.

¹⁷ N. Bălcescu, *Scrieri alese*, București, 1973, p. 11.

¹⁸ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 653.

¹⁹ A. Russo, *Cîntarea României* București, 1971, p. 116.

²⁰ Cf. Hayden White, *Metahistory. The historical imagination in the nineteenth-century Europe*, Baltimore, Londra, 1985.

²¹ A. Russo, *op. cit.*, p. 122.

²² *Ibidem*, p. 62.

²³ Gottfried Keller, *Züricher Novellen*, Gotta, 1903, p. 277.

tile care zac în el, toamai ca un om harnic, care-și așează casa înainte de a pleca pentru veșnicie”²⁴. Un asemenea gând nu inhibă, nu paralizază voința, ci o predispune la faptă. Viața, trăită intensiv, în acest orizont al conștiinței limitelor proprii, e preferabilă. Cît despre Pârvan, el a făcut din aceasta o normă de existență. Iată-l parafrazînd în trecut, cu ocazia unei conferințe la Galați, în plin război balcanic, aceeași idee a lui Keller: „Căci va veni vremea și pentru neamul acesta să treacă în lumea din care nu se mai întoarce nimeni, dar trecînd acolo să se pomenească așa cum se pomenește și de strămoșii aceia care nu mai sînt”²⁵. De unde concluzia, ca și la scriitorul amintit, că trebuie să cultivăm simțul răspunderii sociale, pentru a obține dinamismul necesar, mai cu seamă în perioadele de criză. Altfel, istoria e o tragedie²⁶, iar unica șansă de a-i depăși vicisitudinile e încordarea voinței spre faptă, spre fapta inspirată de un ideal cît mai înalt. „Ah, mai sus, tot mai sus, dragă Elviră, nu în treptele ierarhiei lumesti, ci în cunoașterea și înțelegerea lumii”, citim într-o misivă de familie²⁷, reluînd ca un ecou juvenil vechiul *excellentior*, care avea să rămînă un adagiu nezdruccinat al vieții sale. Deci, nu voință de putere (*Wille zur Macht*), ca în filosofia lui Nietzsche sau ca la Schopenhauer, al cărui pesimism îi părea excesiv și nepedagogic²⁸, ci voință de plenitudine intelectuală, de armonie și devotament social²⁹.

Pasajul citat din Keller e cum nu se poate mai semnificativ pentru această atitudine, transformată apoi în program paideic. Să amintim, de dragul contextului cultural, căci orice idee își are istoria ei, faptul că reflecția despre limitele timpului de care dispune un popor e prezentă și în scrierile lui A. D. Xenopol, cu totul independent de scriitorul elvețian. Fiindcă *Züricher Novellen* au apărut în 1878, iar Xenopol se rostise în același spirit deja la 1871, cînd a evocat, la Putna, figura lui Ștefan cel Mare. Motivînd entuziasmul necesar unei resurrecții colective, el observa că noi „avem acea putere, avem acea încredere, pentru că sufletul acestei părți a omnirii ce se numește poporul român încă nu și-a revărsat în lume comoara cuprinsului său sufletesc”³⁰. Un cuprins limitat și epuizabil. Pârvan gîndea consensual, întemeindu-se însă și pe autoritatea lui Keller, la care s-a referit de mai multe ori³¹.

Desigur, ideea aceasta era curentă în epocă, fiind o moștenire prețioasă, căci stimulativă, a romantismului. J. Michelet, care scrisese cu atîta simpatie despre români la jumătatea secolului XIX³², a evocat-o adesea, reclamînd „justiție” pentru această „națiune sacrificată”³³, cu o istorie prea mobilă pentru a putea fi bine înțeleasă din depărtare și destul de tragică pentru a impresiona³⁴.

²⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 134.

²⁵ *Ibidem*, p. 618.

²⁶ *Ibidem*, p. 612.

²⁷ Idem, *Correspondență și acte*, București, 1973, p. 343–344.

²⁸ *Ibidem*, p. 339.

²⁹ Al. Zub, *Pe urmele lui V. Pârvan*, p. 25–28.

³⁰ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filosofice*, București, 1967, p. 206. Vezi și p. 263.

³¹ V. Pârvan, *Scrieri*, p. 134, 455, 618.

³² J. Michelet, *Pages choisies*, Paris, 1897, p. 215–221: *Légendes du Nord*.

³³ *Ibidem*, p. 216.

³⁴ *Ibidem*, p. 217.

Pentru Pârvan această istorie a fost o materie de studiu și de reflecție continuă, pe tărîm profesional, însă și la ocazii solemne, adesea incitante sub unghiul evocat. Primit sub cupola Academiei, el mărturisea, la 20 mai 1913, că știința, studiul antichității, i-a dat „o concepție gravă, aș putea spune tragică, despre viață. Continuul contact cu ruinele părăsite și uitate, rămase din vechile lăcașuri de mîndrie, încredere, strălucire și glorie omenească, adăuga el, m-a îndemnat a cugeta cu melancolie la nestatornicia tuturor bucuriilor noastre. În continua dezagregare și reîntoarcere în sinul materiei amorfe a tot ce a fost o clipă întruchipat și însuflețit de geniul omenesc creator, m-am deprins a vedea doară două lucruri vrednice de străduințele și iubirea noastră : cultul pios al amintirii lăsate în resturi și ruine de cei trecuți la cele eterne”, iar alături, „cultul entuziast al geniului omenesc, continuu învins și continuu din nou biruitor în lupta cu elementele inerte ale materiei moarte, pe care muritorii, însuflețind-o cu jertfa vieții lor, o silesc să le dea lor, celor plăpînzi și vremelnici, un trup mai trainic, de stîncă și de aramă, spre a-și închide în el sufletul lor cel însetat de nemurire și a-l trece astfel într-un fel de viață postumă, supraumană și crasidivină, din veac în veac, în curgerea infinită a timpului, ca un memorial credincios a ceea ce a fost odată existența lor numai omenească, în spațiul și în formele acordate cu atîta de mare zgîrcenie de destin”³⁵.

Este un pasaj esențial, a cărui splendoare ideatică și expresivă nu mai necesită comentarii. Regăsim în el atîtea elemente din ceea ce avea să constituie filosofia istorică a lui Pârvan : sensul tragic al vieții, melancolia schimbării ineluctabile, lupta neistovită a spiritului contra materiei, cultul amintirii și cultul geniului uman, aspirația către nemurire prin artă³⁶.

Zece ani mai tîrziu, într-o allocuție de primire a lui D. Gusti sub aceeași cupolă, Pârvan a trebuit să evoce pe înaintașul acestuia la Academie, Constantin Giurescu. El a spus atunci că idealul covârșește întotdeauna puterile noastre. „Niciodată marea frumusețe, marea iubire, marea seninătate a sufletului creator nu va fi încăpută de bicisnica noastră ființă”. Sintem condamnați „a rămîne mereu triști de neîmplinirea sublimului vis suprauman al de-ăvîrșirii”³⁷. Ceea ce putem rosti e numai năzuința spre ideal, setea de plenitudine, care citeodată lasă impresia realizării la cei puțini, care posedă însușirile necesare. Giurescu îi apărea ca unul dintre aceștia, delicat și profund, prea delicat pentru a nu se expune agresiunilor din jur. „Plin de patima de a dezlega enigmele istoriei noastre, el se refugia între cărțile și schemele sale. Și acolo, bună și blîndă, istoria îi reda seninătatea. Atingîndu-se mereu de lucrurile cari au făcut viața trecutului, el se deprindea din ce în ce mai bine a trăi dincolo de timp și spațiu, în nemurirea umanității ca tot. Căci, adăuga Pârvan, în fața nenorocirilor și morților acumulate, *istoria consolează* cu povestirile sale. Ea face trăsătura de unire între moarte și viață. Prin istorie, omul nu desparează de el însuși și nu se sinucide ca neam omenesc. Istoria trecutu-

³⁵ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 197.

³⁶ Cf. Virgil Catargiu, *Vasile Pârvan filosof al istoriei*, Iași, 1982; V. Vetișanu, *Vasile Pârvan, idealul uman și valorile vieții*, București, 1983; Ioan Humă, *Vasile Pârvan sau lăudă gîndului*, Iași, 1987.

³⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 264.

lui îi dă consolarea că va trăi, prin istorie, și viitorul. Istoria e *bunul samaritean* care leagă rănille umanității sîngerînde în sufletul ei întreg”³⁸.

Nu știu dacă a mai spus cineva lucruri atît de adînci despre rostul istoriei în economia umanității. Sigur e că de la Cicero, care vedea în memoria faptelor noastre sensul însuși al definiției omului³⁹, pînă la cugetările cele mai recente din istoriografie, străduința breslei de a se cunoaște pe sine a produs multe lucruri remarcabile, însă rareori de frumusețea celor exprimate de Pârvan. „Istoria e bunul samaritean” care ne consolează de limitele noastre, ne extinde considerabil cunoașterea, lungindu-ne oarecum, spunea Kogălniceanu, viața⁴⁰. „Istoria consolatoare” nu e doar o frumoasă formulă. Ea definește o dimensiune esențială a discursului istoric și o nostalgie.

La sfîrșitul lumii romane, Boethius scrisese *De consolatione philosophiae*, în care se recunoaște examenul de conștiință al unui om politic⁴¹. La timpul său, Pârvan a examinat, fără să aibă răgaz de aprofundare, chestiunea relației dintre știință și conștiință, pentru a conchide că acestea „nu sînt creatoare de fericire, adică de *aequanimitas*, de *ataraxia*”⁴², unica însușire care în adevăr ar putea înnobila raporturile dintre oameni și neanuri. Dimpotrivă, adăuga el, se pare că una dintre urmările imediate ale științifismului a fost reacțiunea mistică, fie religioasă, fie filosofică, a ultimilor ani. În locul conștientului a fost introdus subconștientul, în locul rațiunii intuiția, în locul voinței inspirația, inspirația capricios entuziastă”. De unde această interogație tensionată : „Retrăim vremurile elenismului alexandrin ? Intrăm într-o epocă de decadentă ? Apune Europa ?”⁴³. Asemenea întrebări se pun și în zilele noastre. Răspunsul lui Pârvan, în plină criză balcanică, era optimist, întemeiat pe capacitatea spiritului mediteranean de a restabili acel echilibru distrus cu două secole în urmă, cînd s-a instituit cultul facultăților pure, rațiunea, voința, sentimentul fiind toate pretins pure. Cum să se depășească impasul ? Prin cei puțini, care știu cît de precară e cunoașterea și au „melancolica înțelepciune a resignării, a relativității, a iertării, a comprehensiunii celor etern necomplete, adică a celor etern omenesți”⁴⁴.

E o lecție de înțelepciune, care se cuvine a fi raportată, desigur, la multe altele, imposibil de amintit acum. Interesant, ca orice filosof autentic, de „taina creării” în ansamblu, Pârvan a pus creația istorică în cea mai vastă formulă, supunînd-o „legii de culegere a eternității din eternitate”, lege după care și albina adună mierca din flori⁴⁵. În această perspectivă, munca istoricului comportă o solidaritate ascunsă cu cei din jur, oricît de umili. Rostul său e să producă în semeni idei și atitudini, nu doar să informeze. Căci popoarele sînt ca țarinile ; ele nu rodesc pînă ce nu vine plugarul să le are, sămănătorul să le samene. Și cu cît mai mulți răscolitori de gînduri brăzdează fața cea înțelenită în sălbăticie a sufletului neamurilor

³⁸ *Ibidem*, p. 267—268.

³⁹ Cicero, *Orat*, cap. 34.

⁴⁰ M. Kogălniceanu, *Opere*, II, București, 1976, p. 387.

⁴¹ Boethius, *Mingiierile filozofiei*, trad. David Popescu, București, 1943, p. 16.

⁴² Vezi pentru această V. Pârvan, *Marcus Aurelius (1909) și Contribuții epigrafice (1911)*, ambele republicate în *Studii de istoria culturii antice*, ed. Nelu Zugravu, București, 1992.

⁴³ V. Pârvan, *Scrieri*, p. 270.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 271.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 281.

și mai mulți sămănători de gânduri aruncă în dureroasele brazde sacra ghindă a arborelui vieții, cu atita popoarele se îmbogățesc și se înfrumusețează mai mult de cuvântul care hrănește anii și biruiește moartea”⁴⁶. În acest efort de a răscoli mereu țărîna, de a pregăti comunitatea pentru mai mult gînd, pentru o trăire mai intensă, istoricul joacă un rol eminent. Ca și D. Cantemir, pe care Pârvan trebuia să-l evoce la Academie ca pe un „sămănător”, istoricul se află totdeauna în căutarea „luminii celei roditoare”. Convins că numai așa se poate ajunge la lumina de sine a comunității⁴⁷. Alfel, lumea e încă afundată în „biologism”, căderea în barbarie îi pîndește fiecare pas, socializarea „bestiei umane” e anevoioasă și precară⁴⁸.

Idealul se reface cu fiecare din noi și se menține prin jertfă. De aceea, îndemna Pârvan, „cînd semenii tăi te urcă în vîrfurile piramidei sociale, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămîne acolo; nu pentru tine, că tu ești om, trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l lași să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar de ar fi să-l crești cu tot singele vieții tale, pe care numai o dată o ai”⁴⁹. E un îndemn de mare noblete, căruia Pârvan însuși i s-a supus cel dintîi și deplin. Vorbea ca istoric, înțelegînd că istoricul mai ales deține acea perspectivă asupra duratei care face posibilă o mai bună înțelegere a destinului uman. Ea înseamnă viziune cosmică, efort ordonator, asumarea tragicului, transgresiune a efemerului prin creație⁵⁰. A ne identifica cu „spiritul viu al lumii” este a împlini „legea vieții pe pămînt: de la subom la om, de la om la zeu”⁵¹.

Un asemenea comandament trebuie să devină, prin jertfa elitelor, apanajul comunității însăși, ale cărei aripi Pârvan le voia desfăcute cît mai larg, spre a cuprinde „întreaga icoană a lumii și vieții”⁵². Cine să contureze o asemenea icoană, dacă nu istoricul? Misiunea lui nu e doar una pur cognitivă („istorie pentru istorie”), ci și finalistă⁵³, de integrare cosmică a aventurii noastre. Istoria e mereu alta, deschiderile ei sînt fără număr⁵⁴. Oricum s-ar defini însă, ea presupune ordine, sens, coerență a întregului. Dincolo de „știință”, istoria înseamnă „atitudine creatoare”, construcție spirituală⁵⁵, iar aceasta implică ordinea și armonia⁵⁶. Urmărind meandrele devenirii umane, istoria se prezintă ca „o adevărată polyhymnia”, stimulînd respectul pentru valori, devoțiunea spirituală⁵⁷. La nivel individual, concluzia istoricului e crudă⁵⁸. Numai ansamblul istoriei poate fi gîndit ca o „conștiință a umanității”, căci prin istorie „omul trăiește unitar întreaga viață a trecutului”, cu toate valorile ei⁵⁹.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 282. Vezi și Al. Zub, *Întîlnire cu „sămănătorul principe”*, Aleneu, 19, 1982, 6, p.

⁴⁸ V. Pârvan, *Scrieri*, p. 353-355.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 379.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 387.

⁵¹ *Ibidem*, p. 398.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 390.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 396.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 398.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 413.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 414.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 420.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 421-422.

Gîndul acesta ne poate consola de risipa iremediabilă la care sîntem condamnați ca indivizi. Dincolo de mărginirea noastră se afirmă, neistovită, viața, iar discursul istoric nu e altceva decît o „laus vitae”, cum aflăm din acele „gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng” cu care Pârvan începea seria *Memorialelor*⁶⁰. Istoria, mai ales, e mijlocul prin care „umanitatea își trece sirguinta ei luminoasă de la veac la veac și de la un mileniu la mileniu”⁶¹. Închinătorii ei și-au ales ca misiune să readucă la viață „umbrele nemîngiate”, să remodeleze mereu pe cei care nu mai sînt⁶² spre a fi utili celor care nu sînt încă.

„Zină a devenirii gîndului”, în accepție pârvaniană, muza istoriei inspiră deopotrivă cîntecul epic, de laudă, și pe cel liric, de mîngiere⁶³. Ea, numai, face posibilă extensia noastră cronotopică pînă la echivalența cu totalul devenirii : „Ci de n-ai fi tu, Clio, ca rimele în noroi, așa ne-am tîri în întunericul unei singure vieți, cu dimineața și seară, cu zi și noapte”⁶⁴. Nu e altceva decît expresia lirică a unei idei pe care, de la Cicero pînă la H. I. Marrou o întîlnim la mai toți istoricii de seamă, după cum în cultura noastră se regăsește, între alții, la Kogălniceanu⁶⁵ și Iorga. Ea face din istorie un mijloc de a asigura continuitatea spirituală între cei vechi și lumea de azi, ca „luptători pentru ideal”, cum ne spune Pârvan însuși⁶⁶.

Continuitatea întru valorile spiritului e însă mereu în pericol, căci fiecare generație trebuie să le asume și să le perpetueze. Ea se află în pericol cu atît mai mult în epoci de criză ca aceea pe care Pârvan o vedea simbolizată prin *Les déracinés* de Barrès⁶⁷ și alte opere ce dezvăluiau marea durută a timpului său. Înecată în materialism, epoca necesita o puternică injecție idealistă, o reconsiderare a valorilor, acea „primauté du spirituel”, după sintagma contemporanului său Jacques Maritain⁶⁸. „Unde nu e viață spirituală, nu e istorie”, spunea la rîndu-i Pârvan, atent la aceeași ordine axiologică. Ideea de criză, obsedantă mai ales după marele război, poate explica măcar în parte funcția consolatoare atribuită de Pârvan discursului istoric. Într-o lume atomizată de spaimă, interese, egoisme istoricul poate arunca punți între oameni, prin intermediul semenilor de altădată. Discursul său e unificator, în direcție axiologică, așa cum discursul filosofie propus tot atunci de Aldous Huxley tindea să propună, compensatoare, o „artă a contemplației”.

Soluția pârvaniană, s-a mai spus, e una eroică. Ea contează pe eliberarea individului de egoism, de iluzia perenității, de acea *Wille zur Macht* care stimulează de milenii confruntarea tragică dintre semeni. Spre deosebire însă de Nietzsche, care vedea izbîndind morala servilă a maselor, întemeiată pe ideologia egalitarismului, Pârvan manifestă încredere în putința individului solitar de a ridica masele la demnitatea idealului său. Astăzi un Francis Fukuyama descrie, din contra, perspectiva sumbră a unei umanități care și-ar pierde „dimensiunea thymotică”, acea nevoie a respectului de

⁶⁰ *Ibidem*, p. 458–477.

⁶¹ *Ibidem*, p. 491.

⁶² *Ibidem*, p. 495.

⁶³ *Ibidem*, p. 525.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 526.

⁶⁵ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 387–388.

⁶⁶ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 571.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 105.

⁶⁸ Jacques Maritain, *La primauté du spirituel*, Paris, 1927.

sine (*thymos*), ce străbate istoria lumii ⁶⁹. Se înțelege că pe măsură ce umanitatea declină, misiunea istoricului, aceea de „a ilumina cu putere propriului geniu măcar o parte, cât de mică, din obscura poveste a *devenirii* sufletului omenesc”, se arată mai dramatică. E o misiune ce poate sfârși în tristețe și deznădejde, însă care seamănă prea mult cu un zbor maiestuos ca să nu merite osteneala, riscul, devoțiunea noastră.

A trăi în altul, prin puterea spiritului, e un semn al disponibilității spre jertfa de sine. Extensia în alteritate stă chiar în vocația istoricului. Ea poate fi restrinsă la un mic segment cronotopic, însă trebuie să tindă spre maxima cuprindere. Ideal vorbind, istoricul ar trebui să se confunde, ca depozit experiential, cu umanitatea însăși. Trăirea în celălalt, prin empatie și efort cognitiv, ține de însăși menirea lui. Ea nu se poate împlini decât prin jertfă de sine, prin autodepășire continuă, prin străduința de a asimila cât mai mult din sfera umanității. Trăirea în semenii, îl face, mai puternic și mai frumos” ⁷⁰, iar această trăire îi extinde ființa, dilatând-o la maximum ⁷¹. Nu „reverența tăcută” la care se resemna Iorga ⁷² în fața marilor probleme îl definește pe V. Pârvan, ci abordarea curajoasă, frontală, a tot ce ne poate lămuri destinul omului în durată. Viziunea lui e cosmică, fundalul pe care proiectează istoria tinde să se confunde cu universul. O atare perspectivă ne poate consola de aspectele aporetice ale existenței, asigurându-ne un cadru destul de vast pentru ca totul să devină clar și suportabil. „Continua comparație a soartei omenești cu nesfârșitul cosmosului, conchidea Pârvan, e cel mai bun ajutor împotriva prea marelui bucurii ori prea marelui întristării de lucrurile omenești” ⁷³. Istoricul se află în căutarea acelei „vieți senine”, îndemnat de Marc Aureliu, de Seneca, de Vico, o taină pe care n-o putea descoperi însă decât prin străduință continuă, obsesivă, chinută, în lumina „visului supraomenesc al eternității”. Cum numai geniul poate spera să se apropie de această împlinire, soluția lui Pârvan nu sta, firește, la îndemina oricui ⁷⁴. E însă un răspuns bărbătesc la marea provocare a existenței, un răspuns încă susceptibil de nuanțări pe linia numai sugerată în aceste rânduri.

⁶⁹ F. Fukuyama, *La fin de l'histoire et les derniers hommes*, Paris, 1992, p. 23.

⁷⁰ Apud *Idei trăite*, ed. Geo Șerban, București, 1968, p. 16.

⁷¹ „Eu care stau în camera mea limitată/Am un univers ce se dilată”, spunea Goethe.

⁷² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, 1967, p. 235.

⁷³ Apud *Idei trăite*, p. 15.

⁷⁴ Cf. Al. Zub, *Pe urmele lui V. Pârvan*, p. 240–250.

